

Љубодраг П. РИСТИЋ
Балканолошки институт САНУ
Београд

ЧЕДОМИЉ МИЈАТОВИЋ И ЕНГЛЕСКО ЈАВНО МЊЕЊЕ (1895-1900. ГОДИНЕ)*

„За мене је ван сваке сумње да би било за нас од знатне користи, политичке и финансијске, кад би се могло успети да енглески листови доносе чешће и симпатичније политичке и финансијске вести о Србији и у корист њену. Од како сам поново овде ја сам у више пута покушавао да бар неколико листова политичких заинтересујем за нас. У томе сам тек у неколико успео као што ћу вам ниже објаснити.“**

Анстракт: Један од најпознатијих српских дипломата, политичара и економиста друге половине XIX и почетка XX века Чедомиљ Мијатовић, познати англофил, био је посланик Краљевине Србије у Великој Британији три пута: 1884-1886, 1895-1900. и 1902-1903. године. Током ових боравака у Британији, Мијатовић је настојао да јавним наступима и објављивањем новинских чланака прикаже Србију и српски народ у што позитивнијем светлу. Посебно је значајно његово ангажовање у периоду од 1895. до 1900. године. Његови чланци које је објављивао у енглеским новинама имали су политичке и привредне циљеве. У политичком смислу имао је бранити српске интересе и претензије а у економском требало је да привуче британски капитал и подигне вредност српско-британске трговинске размене.

Кључне речи: Чедомиљ Мијатовић, Србија, Велика Британија, Балкан, источно питање, међународни односи, привреда, пропаганда, новине, јавно мњење.

Током периода у коме је, као председник владе и министар иностраних дела (јули 1895 – децембар 1896), управљао државним пословима Краљевине Србије, дипломата и научник, Стојан Новаковић је посебно

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Дунав и Балкан: културно-историјско наслеђе* (Ев. бр. 177006)

** Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 21. децембар 1897/2. јануар 1898, s.l, Архив Србије (даље: АС), Министарство иностраних дела (даље: МИД), Посланство у Лондону (даље: ПсЛ), Поверљива архива (даље: ПА), Ф – I, Пов. бр (даље: Пб). 224.

пажњу посвећивао пропаганди. Уз богато дипломатско искуство, Новаковић је веровао да се српски национални интереси могу остварити снажном пропагандом и делатностима на црквено-просветном и националном плану. У складу са захтевима великих сила да буде очуван мир на Балкану и без намере да дође у сукоб са Бечом, Новаковић је настојао да дотадашњу аустрофилску политику Србије промени и њен спољнополитички курс усмери ка Петрограду. Према националној политици Напредне странке која се заснивала на његовим историографским закључцима, Новаковић је сматрао да је основни задатак спољне политике Србије ангажовање у Старој Србији и Македонији. Стога је највећи део пропагандне активности тадашње српске дипломатије био усмерен у том правцу.¹ Али, пропагандна активност у тим јужним крајевима не би била комплетна ни у потпуности делотворна нити би представа о политици Србије била веродостојна да се дипломатски представници Краљевине Србије нису трудили да, разним начинима, објашњавају европској јавности праведност српских захтева и околности у којима је живео српски народ у европској Турској. Један од најревноснијих бораца за ширење истине о Србији и српском народу у европској штампи и јавности био је посланик Краљевине Србије у Лондону, економиста и политичар, историограф и књижевник, Чедомил Мијатовић. Мијатовић се често оглашавао у британским новинама и за време свог првог мандата посланика Краљевине Србије у Лондону (септембар 1884 – 1886). Тада је пажљиво пратио сваку вест која је допирала до британске јавности о српско-бугарским односима и догађајима у Старој Србији. Мада је кроз чланке које је успевао да објави у лондонским новинама улазио у полемике са значајним личностима британског политичког живота бранећи интересе Србије на Балкану, није успео да значајније сузбије бугарофилске ставове.² Поново се вратио у Лондон

¹ Јован М. Јовановић, *Новаковић у дипломатији*, У: Споменица Стојана Новаковића, Српска књижевна задруга, Коло XXIII, књ. 157, Београд 1921, 186; Михаило Војводић, *Србија, српско питање и Турска крајем XIX и почетком XX века*, У: Ислам, Балкан и велике силе (XIV-XX век), Међународни научни скуп 11-13. децембар 1996, Београд 1997, 376-378; Исти, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, САНУ, Посебна издања Књига DLXXXIV, Одељење историјских наука, Књига 13, Београд 1988, 43-66; Исти, *Стојан Новаковић у спољној политици Србије*, У: Путеви српске дипломатије. Огледи о спољној политици Србије у XIX и XX веку, Београд 1999, 183-190.

² Ч. Мијатовић је први пут именован за посланика Краљевине Србије у Великој Британији септембра 1884. године. Дужност је преузео од Филипа Христића крајем октобра и остао на посланичком положају док није именован за главног преговарача у Букурешту у преговорима после српско-бугарског рата. На посланичком

крајем 1889. године као приватно лице. Живећи делимично и од писања, Мијатовић је опет настојао да у енглеску штампу пласира чланке са српским углом посматрања актуелне балканске ситуације. Међутим, у томе није имао успеха због махом бугарофилског, јавног мњења и туркофилских политичких кругова Енглеске.³

На место изванредног посланика и опуномоћеног министра I класе на двору енглеске краљице Викторије, Чедомиљ Мијатовић је поново именован почетком фебруара 1895. године а у Лондон је дошао почетком априла.⁴ Мијатовићево ангажовање у Лондону требало је, пре свега, да има политички значај. Али, од немале важности била је и потреба да се успостави и прошири привредна сарадња која би за последицу имала умањење политичке и економске зависности од Аустро-Угарске. Отуда су се појавиле идеје о оснивању англо-српске банке и англо-српског паробродског друштва.⁵ Мијатовић није само редовно пратио, анализирао и обавештавао владу у Београду о својим сусретима са значајним личностима политичког живота у Лондону и о свим чланцима који су објављивани у значајнијим британским новинама а односили су се на Србију, већ се трудио и да ангажује неке познатије Енглеze да износе своје ставове о ситуацији на Балкану. Истовремено, настојао је да повремено у новинама објави понеки свој чланак или реакцију на извештаје британских дописника са Балкана. Оваква делатност је била веома важна из више разлога. Британска јавност је била веома слабо обавештена не само о догађајима на Балкану већ и о балканској географији и историји. Дописници разних британских листова који су слали своје коментаре о Србији најчешће нису боравили у Београду већ у Бечу или у Цариграду где су, из дипломатских кругова или тамошњих новина, црпили потребне информације.⁶ „Само непознавање историје и националних тежњи

месту у Лондону званично га је заменио Јеврем Грујић тек фебруара 1887. године. (Слободан Г. Марковић, *Гроф Чедомиљ Мијатовић. Викторијанац међу Србима*, Београд 2006, 117-118, 122-133, 194) О великом угледу који је Ч. Мијатовић уживао у Британији у: Slobodan G. Markovich, *Anglophiles in Balkan Christian States (1862-1920)*, *Balkanica XL* (2009) 104-112.

³ С. Г. Марковић, *Гроф Ч. Мијатовић*, 194-196.

⁴ С. Г. Марковић, *Гроф Ч. Мијатовић*, 209.

⁵ Ч. Мијатовић – С. Новаковићу, 6/18. и 19/31. октобар 1895, Лондон, АС, МИД, ПО, 1895, Ф – II, И/13, Пб. 1296 и 1371.

⁶ О представама које су у Британији владале о Балкану: Vesna Goldsvorti, *Izmišljanje Ruritaniје. Imperijalizam mašte*, Београд 2000; Љубодраг П. Ристић, *Схватања и тумачења источног питања у енглеским путописима о српским*

словенских народа на Балкану може код енглеских публициста изазвати и такве пројекте! који стоје у очигледној контрадикцији са идејама о слободи и самоопредељењу народа и који би у свом извршењу наишли на одсудну противност балканских народа“ писао је председник владе Краљевине Србије Ђорђе С. Симић 1897. године.⁷

С пролећа 1895. године *Пал Мал Газета (Pall Mall Gazette)* је објавила серију чланака о источном питању са идејом да Бугарској припадну знатне територије од Албаније до Цариграда. Лондонски лист *Дејли Кроникл (Daily Chronicle)* је хвалио Бугарску као једину земљу на Балкану која је способна за независан живот. Ч. Мијатовић је сазнао да неки енглески новинари добијају новац из бугарских извора и закључио да се на тај начин британско јавно мњење припрема за велики устанак у Македонији који би принудио европске силе да реше македонско питање.⁸ Августа 1895. године, под псеудонимом *Балкански Државник*, Мијатовић је успео да објави чланак у *Пал Мал Газети* којим је објаснио историјске, етнографске и политичке околности и сву замршеност македонског питања. Пошто је Македонија била „изванредни етнографски музеј” и, у концентрисаном облику, представљала балканско, па и источно питање, Мијатовић је објаснио аспирације балканских држава и интересе великих сила и, потом, понудио и одговарајуће решење. Његов предлог у пет тачака је садржавао идеје о организовању пограничних стража, дисциплиноване полиције, праведног судства, праведног пореског система и остваривању националне равноправности.⁹

У Мијатовићевој борби да се у британској јавности истинито приказују збивања на Балкану и настојањима да се, евентуално, избори за британску дипломатску помоћ велику улогу имали су, истина не баш бројни, пријатељи српског народа који су се, повремено, оглашавали у

просторима (XIX век), У: Европа и источно питање (1878-1923), Политичке и цивилизацијске проимене, Међународни научни скуп 9-11. децембар 1998, Београд 2001, 629-649.

⁷ Ђ. Симић – Ч. Мијатовићу, 20. август/1. септембар 1897, Београд, АС, МИД, ПсЛ, ПА, Ф – I, 186/1897.

⁸ Ч. Мијатовић – М. Божићевићу, 23. мај/4. јун и 26. мај/7. јун 1895, Лондон, АС, МИД, ПО, 1895, Ф – II, И/13, Пб. 469 и 468.

⁹ Исти – С. Новаковићу, 15/27. август 1895, Лондон; *Some Facts about Macedonia*, by a Balkan Statesman, *Pall Mall Gazette*, 20. August 1895, АС, МИД, ПО, 1895, Ф – IV и III, М/24 и 5, Пб. 1066 и 1961. О повезаности македонског, балканског и источног питања: J. A. R. Marriott, *The Eastern Question, An Historical Study in European Diplomacy*, Oxford 1917, 361.

британској штампи. Један од таквих био је Адолф Смит (Adolph Smith) који је, својим чланком *Енглеска, Србија и Источно питање у Дејли Кроникл-у*, покушао да објасни британској јавности политику Беча према решавању источног питања и, могућем, распаду Отоманске Империје и улогу српског народа у том процесу. Смит је реаговао на извештаје *специјалног комисара* (дописника ?) овог листа који су објављивани под насловом *По блиском Истоку*. Подсећајући на Гледстонову девизу *Hands off!* Смит је указао на опасност да Аустро-Угарска (*Аустрија*) евентуалним присвајањем Солуна може захватити и добар део српског земљишта. Све хвале режиму Венијамина Калаја у Босни и Херцеговини биле су неистините, тврдио је Смит, јер је становништву под аустроугарском управом било теже него што му је било под Турском. „Под Турцима незадовољни су били Срби Хришћани; под Аустријанцима далеко од тога да су задовољни и Хришћански и Мухамедански Срби.“ Потцењивањем српске војске занемаривана је чињеница да ће она бити важан фактор у разрешавању источног питања. Помало претерујући, Смит је указао на значај који би српски народ „са демократским осећањем, предањима и обичајима“ могао имати у будућности ако би добио британску, пре свега, економску, подршку. „Ако к тој борбеној снази додамо неизмерну економску снагу, која би се јавила услед развоја природних извора земаља у којима Срби живе, онда ми ту имамо материјал за стварање једне моћне државе.“ Таква држава би представљала тампон-зону „која ће бити кадра да остави захватања од стране суседних деспота, било то аустријских, пруских или руских.“ Задатак либералне Европе је, по Смиту, требало да буде да не дозволи да се таква, потенцијално јака држава истроши у борби са аустријском инвазијом.¹⁰

Упозоравајући владу у Београду да је Велика Британија европска сила првог реда те да ће имати доста утицаја при решавању источног питања, Мијатовић је подсетио да је лоша представа о Србији у британском јавном мњењу била створена у време српско-турског рата. Та неповољна слика је, унеколико, била исправљена када се краљ Александар прогласио пунолетним „који је чин од стране енглескога народа поздрављен био као знак одважности, иницијативе и смишљености.“ Једини начин да се српски народ представи британској јавности у добром светлу био је упознавање В. Британије са Србијом и њеним народом посредством штампе. Изузетна прилика за то указала се када је предузимљиви издавач и књијар из Лондона Фишер Јивин одлучио да објави књигу о Србији и

¹⁰ Ч. Мијатовић - С. Новаковићу, 22. децембар 1895/3. јануар 1896, АС, МИД, ПО, 1895, Ф – II, И/13, Пб. 1820.

српском народу. Књига је требало да буде збир текстова које је Алфред Смит објављивао претходне, 1895. године у *Филаделфијском Веснику* (*Philadelphia Herald*). Међутим, издавач је захтевао од Смита да гарантује продају бар 1.000 примерака књиге по цени од 2 шилинга. Предузимљиви и вешти дипломата Мијатовић је одмах предложио Новаковићу да влада Србије откупи 1.000 примерака књиге који би се, потом, делили публицистима и члановима британског парламента. Тако би „ставили у руке енглеских политичара књигу у којој би било пуно симпатичног обавештавања о Србији, а тиме би уједно дали неку награду једном енглеском публицисти наших дана, који се својски за српске интересе у енглеској штампи заузима.“ Смит би, претходно, било сугерисано да књизи дода једно поглавље о македонском питању и једно о економским потенцијалима Србије.¹¹

Пропагирање у корист Србије Мијатовић је водио и на привредном плану. Почетком децембра 1895. одржао је предавање (*адресу*) у лондонској Привредној комори о могућностима развоја трговине између Велике Британије и Србије. Тврдећи да је привредна сарадња „најпрактичнији и најделотворнији метод очувања мира и унапређивања општег напретка света“, Мијатовић је дао неке статистичке податке о српско-британским трговачким односима указујући на диспропорцију увоза и извоза. Искористио је ту прилику и да укаже да у Србији владају потпуна политичка и грађанска равноправност. Већ сутрадан, 3. децембра, предавање је објављено у *Тајмсу* (*Times*)¹²

Средином јуна 1896. године, појавила се нова прилика и то са веома високог места. Угледни војвода од Аргајла (*Argyll, Duke of*) је објавио политичку брошуру *Наше одговорности за Турску* (*Our Responsibilities for Turkey*). Војвода од Аргајла је тврдио да је Велика Британија, одбранивши Турску од Русије у Кримском рату, преузела одговорност да реформише турску државу. Али, од тада па до 1896, британске владе нису радиле ништа друго него су се само упињале да одрже „најгору и најпоқваренију владавину на свету.“ Пошто је, анализирајући прошлост, закључио да ни Турска није предузела ништа да би поправила положај својих поданика, Аргајл је истакао да је обавеза Енглеза да предузму „неужне кораке да се бар поступно и мало по мало, турска владавина збрише са лица земље!“ јер је „стање Турске стална опасност за мир европски.“ На основу свог познавања енглеског народа, Мијатовић је

¹¹ Исти – истом, 25. јануар 1896/6. фебруар 1896, АС, МИД, ПО, 1896, Ф – VI, С/3, Пб. 173.

¹² С. Г. Марковић, *нав. дело*, 211-212.

тврдио да већина у енглеском народу слично осећа и мисли и да би сваки улазак српске, бугарске или грчке војске у Македонију био, морално и материјално, подржан од стране Енглеза. Имао је Мијатовић разлога за овакву тврдњу. Чак је и *Стандард* (*Standard*) који је био познат по својим туркофилским чланцима, упозоравао да Британија не треба да понови грешке сличне онима из Кримског рата или Берлинског уговора, односно да не спашава Турску од пропасти. *Стандард* је предлагао два могућа решења. Прво је подразумевало да Британија не предузима ништа све докле док се и Русија уздржава од интервенције. Друго решење је било подела Турске. То свакако неће предложити ниједан британски државник сматрао је *Стандардов* коментатор, али ако подели приступе други, Британија не може остати по страни. Одговорност је била на свим великим силама. Било би добро да се подела заврши без рата, али ако то не би било могуће Британија би морала да води рачуна о својим интересима. Ова анализа је била веома блиска ставу лорда Солзберија (Robert Gascoyne-Cecil, 4th Marquess of Salisbury) који је сматрао да ће Турска Царевина полако и сигурно нестати али да Британија не треба да убрзава њен распад. Сумирајући британско расположење према Турској, Мијатовић је, сувише оптимистички за балканске државе и народе, закључио да Британија неће бранити Турску од пропадања, да ће поздравити ослободилачке покрете балканских народа против Турске те да се неће противити Русији чак и да ова заузме Цариград. Али, као надокнаду, Британија би заузела острва близу Дарданела, а можда и Солун и неке стратешке тачке на сиријској обали.¹³

Појављивали су се понекад у енглеским новинама и чланци који су говорили о Србији у позитивном смислу. Било је задовољство за Мијатовића да прочита „врло симпатичан“ чланак у *Сатрдеј Ривју* (*Saturday Review*). Пошто је овај часопис читан у високим политичким круговима српски посланик се надао да ће овај чланак тамо, посебно међу конзервативцима, оставити добар утисак.¹⁴ Али, дописом из Софије под насловом *Болесна Деца Источне Европе, Сент-Џејмска Газета* (*St James's Gazette*) је била далеко од похвала Србији. Овај лист је, поред Турске, болесним државама сматрао и Србију и Бугарску. Обе ове државе су,

¹³ Ч. Мијатовић – С. Новаковићу, 5/17. јун 1896, АС, МИД, ПО, 1896, Ф – II, И/1, ПБ. 1036.

¹⁴ Исти – истом, 5/17. јули 1896, Лондон, АС, МИД, ПО, 1896, Ф – II, И/1, ПБ. 1233. Интересантно је да је Ч. Мијатовић препоручивао да се овај чланак преведе и објави у Србији али да се изостави неколико реченица које говоре о руском утицају у Србији.

наводно, биле у врењу које је могло изазвати немире сваког часа. У Србији, писало је у том чланку, „краљ држи једну владу, која у парламенту има на 1-ог присталицу 3 противника, а у народу на 1-ог присталицу 10 противника.“ Добре намере краља нису вределе с обзиром на то да он није познавао народне потребе а евентуално довођење радикала на власт могло је још више погоршати ситуацију. Коментатор *Газете* је сматрао да су и Србија и Бугарска употребиле своју недавно добијену слободу за унутрашње политичке размирице уместо за унутрашњи развој и да су погрешно употребљавале кредите западноевропских банака те су запале у финансијске невоље. Сматрајући да овај чланак може лоше утицати на углед Србије у Британији, Ч. Мијатовић је пожурio да упути деманти *Сент-Џемској Газети*. У чланку који је објављен крајем септембра 1896. године, Мијатовић је истицао да напредњачка влада има огромну већину у Скупштини. Српском дипломатском представнику било је веома важно да обавести британску јавност да није тачно да краљ Александар намерава да доведе на власт радикале а поготову није тачно да би они одмах отворили македонско питање и престали да плаћају државни дуг страним повериоцима. Мијатовић је истакао да се све три политичке партије у Србији, упркос несумњивим разликама, слажу у спољнополитичким погледима и у питању државног дуга. То је значило да је њихова искрена намера била споразум са Бугарском, Румунијом и Грчком уз пуно поверење да ће Порта увести неопходне реформе у Македонији. Истовремено, ниједној од ове три партије није падало на памет да заговара обустављање плаћања државног дуга. Мијатовићу је, очигледно, било веома стало да у Британији не буде нарушен политички углед Србије јер је пад њеног угледа могао да обори вредност и онако јефтиних акција српских зајмова. Зато је посебно бранио способност београдске општине да закључи зајам у Лондону.¹⁵

Крајем 1896. године пала је влада Стојана Новаковића, наводно, због неиспуњених обећања о уставним променама. Нова влада Ђорђа С. Симића требало је да спроведе уставну реформу, уреди финансије и појача одбрамбену снагу државе. Програм спољне политике подразумевао је традиционално добре везе са Русијом и добросуседске односе са Аустро-Угарском што значи да није било велике разлике у односу на политику Новаковићеве владе осим што је Симићева влада намеравала да делује у тишини.¹⁶ Ђ. Симић је задржао Чедомиља Мијатовића на

¹⁵ Исти – истом, 11/23. септембар 1896, Лондон, АС, МИД, ПО, 1895, Ф – II, И/1, ПБ. 1811.

¹⁶ М. Војводић, *Србија у међународним односима*, 109-112.

положају опуномоћеног посланика Краљевине Србије у Британији. У оквирима могућности, Мијатовић је наставио са својом интензивном дипломатско-пропагандном делатношћу. Информације да бугарска влада „на згодан начин” доставља одређене суме новца неким енглеским редакцијама или новинарима да повољно пишу о бугарским интересима, наводиле су Ч. Мијатовића и конзула Александра Јовичића да предложи председнику владе Ђорђу Симићу да размисли о томе да би и српска влада могла предузети нешто слично.¹⁷

Почетком 1897. године *Дејли Телеграф (Daily Telegraph)*, који од српско-бугарског рата 1885. године није био наклоњен Србији, објавио је чланак о вероватној женидби краља Александра. Чланак је, са доста заједљивости, говорио о краљу Србије па је Ђ. Симић наложио Мијатовићу да дозна ко је аутор чланка и да настоји да неутрализује евентуални лош утисак који би могао настати. А. Јовичић је одмах приметио да негативног утиска највероватније није ни било јер се извесна фирма *Панмур-Гордон (Panmure Gordon)* заинтересовала да пласира 4% српске државне обвезнице на лондонској берзи.¹⁸

Ч. Мијатовић је успео да убеди једног од најбољих и најпознатијих млађих енглеских публициста Х. Ч. Томсона (H. C. Thomson) да ради на пропагирању српске националне идеје. Несумњиво под утицајем српског посланика и под утисцима свога путовања кроз Босну, Херцеговину, Далмацију и Славонију, Томсон је објавио чланак у коме се залагао за стварање српске државе којој би на Јадранском мору припао Дубровник а на Јегејском мору – Солун. Овај чланак је, накнадно, проширио у дело под насловом *The Outgoing Turk* (у Мијатовићевом преводу: *Турчин се чисти из Европе*).¹⁹ Када је пошао на своје путовање Томсон је имао намеру да дође у Србију. Међутим, у *босанском министарству* у Бечу су га наговорили да обиђе области које су биле под аустроугарском влашћу. Тако је био у прилици да упореди информације добијене од Венијамина Калаја и Чедомиља Мијатовића. Закључио је да је аустроугарска власт у Босни добра али да то не може одвратити српски народ од жеље да живи у сопственој држави. Зато је био уверен да би

¹⁷ А. Јовичић – Ђ. С. Симићу, 15/27. јануар 1897, Лондон, АС, МИД, ПсЛ, ПА, Ф – I, Пб. 10.

¹⁸ Ђ. Симић – Ч. Мијатовићу, 9/21. јануар 1897, Лондон; А. Јовичић – Ђ. С. Симићу, 15/27. јануар 1897, Лондон, АС, МИД, ПсЛ, ПА, Ф – I, Пб. 10.

¹⁹ Ч. Мијатовић – Ђ. С. Симићу, 27. јануар/8. фебруар 1897, Лондон, АС, МИД, ПО, 1897, Ф – IV, Пб. 261.

Аустро-Угарска требало да се одрекне Херцеговине и дела Босне у корист Србије и да јој помогне да се прошири до Дубровника и Солуна. Снажна, велика српска држава, свакако, не би жртвовала своју самосталност Русији чиме би били задовољени и интереси Аустро-Угарске и интереси Велике Британије. Својим делом Томсон је учинио „важну услугу српској народној мисли“. Његова услуга, закључивао је Мијатовић, била је утолико већа што се он „не истиче као противник, него баш као пријатељ Аустрије, и што јој испуњење српских народних жеља препоручује као њен властити интерес“. Стога је Мијатовић предложио Симићу да се четрдесетак примерака Томсонове књиге откупи од аутора и поклони неким члановима Доњег дома, публицистима или другим пријатељима Србије. Ако то није било могуће требало му је доделити орден. Симић је одлучио да 40 примерака књиге буде откупљено и подељено по Мијатовићевом предлогу да би се британски државници и новинари „боље обавестили о нашим правима и интересима.“²⁰

Мијатовић је морао посебно пажљиво пратити британске новинске извештаје о Србији у време грчко-турског рата. Таквих чланака није било много. Пажњу му је привукао чланак *Шта ће Србија урадити?* (*What Servia will do?*) који је објавио *Дејли Кроникл*. У чланку који је уверавао британску јавност да ће Србија војском заузети одређене територије у Македонији ако тамо дође до покрета становништва против турске власти, Мијатовић је препознао дописника из Атине Хенрија Нормана. Као задрти гркофил, Норман је био огорчен на Србију због тога што не улази у рат против Турске. Пажљиво, стрепећи „да не буду покварени финансијски планови“ Србије, Мијатовић је одговорио у истом листу демантујући ове тврдње. Србија је својим неангажовањем доказивала своју мирољубивост уверена да ће султан Абдул Хамид II, уз помоћ великих сила, спровести реформе. Уз Мијатовићев текст објављен је и коментар уредника који је потврђивао да „Србија нема намеру да узима учешћа у немирима на Балкану“ али да је напомена о правима српског народа Мијатовићево прокламовање права Србије на Стару Србију. Као и енглески аутор чланка и уредник је наговестио да је баш Аустро-Угарска сугерисала Србији да заузме Стару Србију.²¹

²⁰ Исти – истом, 27. март/8. април 1897, Лондон; Ђ. С. Симић – Ч. Мијатовићу, 14/26. април 1897, АС, МИД, ПО, 1897, Ф – IV, И/7, Пб. 984, 987.

²¹ Ч. Мијатовић – Ђ. С. Симићу, 5/17. март 1897, АС, МИД, ПО, 1897, Ф – IV, И/7, Пб. 699. Уп. М. Војводић, *Србија и грчко-турски рат*, У: Србија и балканско питање (1875-1914), Нови Сад 2000, 181-184; М. Војводић, *Србија у међународним односима*, 112-118.

Када је, марта 1897, године, у *Тајмсу* објављен допис из Земуна о томе како је у Београду проширено уверење да је склопљен савез између Србије, Бугарске и Црне Горе, Мијатовић је дао интервју *Ројтерсу* (*Reuters*). Овај интервју је имао велики публицитет јер је у *Тајмсу* пренет у целости, а у неким другим новинама у деловима. То је био кратак текст у коме се огледало Мијатовићево дипломатско умеће. С обзиром на то да није било спољне опасности, није било ни потребе за стварањем савеза међу балканским државама, уверавао је британску јавност Ч. Мијатовић. Сudeћи по редоследу навођења, спољна опасност је могла доћи од Русије, Аустро-Угарске или Турске. Али, Русија је у балканским државама уживала поверење сигурног пријатеља, а аустроугарски државници су понављали да је у интересу њихове државе стабилизација националних држава на Балкану. Мијатовић је, у извештају Ђ. Симићу, посебно скренуо пажњу на своје тумачење турске политике јер „да се нешто пријатно и повољно о Турцима каже за то треба имати довољно куражи у Лондону.“ Мијатовић је подвукао да је Турска напустила своју агресивну политику и да је султан Абдул Хамид II, више пута, показао своју благоданост према Србији, Црној Гори и Бугарској. Намера Мијатовића била је да Цариград уочи да је српски посланик једини који се усуђује да у Лондону говори у прилог Турској. Сврха оваквог Мијатовићевог исказа откривена је већ у следећем делу интервјуа. Он је истакао да се Србија залаже за *територијални status quo* Турске али да то не подразумева *административни, социјални и морални status quo*. То је било објављивање захтева да се у европском делу Турске спроведу корените реформе. Мијатовић није спорио да је турска управа лоша, али је веровао у квалитете турског народа. Ако, ипак, судбина Турске буде да се распадне као држава, Србија неће убрзавати њен распад, уверавао је Мијатовић британску публику.²² На најтеже новинарско питање о намерама и пропаганди Србије у Босни, Мијатовић је имао дипломатски одговор којим је указао на одређене услове. Стриктно придржавање одредаба Берлинског уговора давало је Србији право да исто очекује и од других којих се тај уговор тицао. Тиме је Мијатовић хтео да каже да анексија Босне и Херцеговине нема основа у берлинским мировним одредбама те се Србија нада да ће их се Аустро-Угарска придржавати. У питању односа Србије, Црне Горе и Бугарске, Мијатовић је кратко обавестио британску јавност да сусрети краља Александра Обреновића, црногорског кнеза Николе Петровића и бугарског кнеза Фердинанда Кобургшког продубљују и јачају међусобне

²² Исти – истом, 26. март /7. април 1897, Лондон, АС, МИД, ПО, 1897, Ф – IV, И/7, ПБ. 961.

односе и доприносе бољем међудржавном разумевању. То је био најбољи начин да се сачува мир на Балкану.²³

Без обзира на вести о садржини руско-аустроугарског договора и о склопљеном примирју између Грчке и Турске, маја 1897. године, међу британским политичарима ван званичних кругова јачало је уверење да је између Русије и Аустро-Угарске постигнут договор о подели Балканског полуострва. Штавише, бројни су били они који су подржавали такво решење. Међу радикалним енглеским политичарима јачао је анимозитет према Турској и све већа била је жеља да она буде протерана са Балканског полуострва а да Аустро-Угарска окупира Косово и Метохију, Македонију и Солун. Овим питањем бавила се и штампа у којој су повремено своја мишљења објављивали угледнији познаваоци источног питања. Међу ауторитете за балканско питање убрајао се и Вилијам Милер (William Miller) који је, претходне, 1896. године, објавио кратку историју балканских народа.²⁴ На редакцијски осврт у *Вестминстерској газети* (*Westminster Gazette*) са тезом да одређене територије европске Турске треба препустити Аустро-Угарској јер балкански народи не могу да се сложе у акцији против Турске, В. Милер се огласио својим тумачењем. И он је знао да нема слоге међу балканским народима. Политичари у Софији су га уверили да нема никакве наде за грчко-бугарску сарадњу а да су реалне шансе за договор између Бугарске и Србије веома мале јер се оне свађају око Македоније. У Црној Гори је научио да је за њу већи непријатељ Аустро-Угарска него Турска. Румуни су, због Куцо-Влаха, развијали пропаганду у Македонији. Куцо-Власи су подржавали Порту а ова им је узвраћала подржавањем њихове пропаганде против Грка. У оваквим околностима очекивати балканску лигу против султана била је велика заблуда. „Све док је Македонија „обећана земља“ за све ове народе, немогуће је направити *modus vivendi* међу њима.“ Зато је, према В. Милеру, за Македонију једино решење било успостављање аустроугарске власти према моделу који је био примењен у Босни и Херцеговини.²⁵

²³ Исто.

²⁴ William Miller, *The Balkans: Roumania, Bulgaria, Serbia, and Montenegro*. With illustrations, London 1896, XIX + 476. Следеће, 1898. године, Милер је објавио и књигу *Travels and Politics in the Near East* (London 1898). Чланке о Балкану објављивао је у разним енглеским часописима: *Westminster Review*, *Gentlemen's Magazine*, *The Cosmopolis*, *English Historical Review*, *Macmillan's Magazine* и *Contemporary Review*. М. Војводић, *Србија у међународним односима*, 141-143.

²⁵ *Westminster Gazette*, 19. август 1897.

Не дозволивши да Милерова „јавна посланица у интересу Аустрије, остане без одговора“ Ч. Мијатовић је одмах реаговао.²⁶ Свој чланак („писмо“) насловио је са: „Један балкански Словенин, пријатељ Аустрије.“ (*A Balkan Slav, Friend of Austria*). Мијатовић је потврдио да су интереси балканских народа разнородни али, сматрао је, да нису непомирљиви јер су ти народи свесни да већа опасност прети од руске окупације источног дела полуострва и аустроугарске окупације његове западне половине са Македонијом и Солуном. Претходна деценија је показала да су се Србија, Бугарска и Црна Гора толико приближиле да ће се разлике међу њима током следећих десет година свести на минимум, закључивао је Мијатовић сувише оптимистички, можда чак утопистички и пацифистички. Позивао је велике силе да о источном питању не размишљају као о међусобној подели територија већ по принципу „Балканско полуострво балканским народима!“ Јер, балкански народи нису желели само ред, правду и материјални напредак већ и националну слободу. Зато би свака окупација, било руска било аустроугарска, изазвала њихов отпор који би био жешћи од отпора аустроугарској окупацији Босне и Херцеговине после 1878. године. „Македонија би се показала да је смртоносна клопка за Аустријску Царевину“ тврдио је даље Мијатовић, уверен да то знају и аустријски политичари. Суштина Мијатовићевог става била је у тези да В. Британија „треба да потпомаже консолидовање самосталних народних држава на Балканском полуострву и да окупациона политика аустријска може, и управо неминовно мора, одвести и саму Аустрију у пропаст“. Зато је српски посланик у Лондону саветовао британску јавност и политичаре да утичу на Беч да не хрли до Солуна преко Македоније већ да помогне балканске народе.²⁷ Његов закључак је више био заснован на његовој вероватној намери да застраши британску јавност и политичаре руском опасношћу него на реалном стању ствари на Балкану и процени односа великих сила. За Балкан су, по њему, постојале две могућности: прва је била да балкански народи образују независне државе а друга, да они „очајавајући о независном политичком животу“ пусте да буду апсорбовани у Русе. Упозоравајући да српски

²⁶ „Имам овде два пријатеља који су журналисте, и који по кад кад могу да потуре у овај или онај лист лондонски по коју рекламу за Србију. Али овај пут нису у томе успели, јер ни један лист није хтео да прими критику аустријске политике! Није ми преостајало друго него да одем сâм лично уреднику „Вестминстерске Газете“ (с којим се одавна познајем).“ Ч. Мијатовић – Ђ. С. Симићу, 15/27. август 1897, Лондон, АС, МИД, ПО, 1897, Ф – IV, И/7, Пб. 2479.

²⁷ Исто; Westminster Gazette, 26. август 1897.

народ никада не би пристао да „једно туђе господство замени другим“, председник владе и министар иностраних дела Србије, Ђ. С. Симић је у целости одобрио ставове Ч. Мијатовића. Истовремено, Симић је позвао Мијатовића да на сваки начин сузбија сваки предлог или став који би био противан „оном једином рационалном решењу“ *Балканско полуострво балканским народима*.²⁸

Чедомиљ Мијатовић је остао на посланичком месту у Лондону и после промене владе у Србији на чијем је челу од 11/23. октобра 1897. године био др Владан Ђорђевић. Само неколико дана по ступању на дужност нова влада је одобрила предлог министра иностраних дела Владана Ђорђевића да се из буџета издвоје одређена средства за финансирање новинара и агенције *Хавас* који би бранили владу од клевета домаћих и страних листова.²⁹ Министар Ђорђевић је позвао посланике и конзуле Србије да сузбијају све неистине које су потицале из необавештености или злонамерности. Требало је да с једнаком ангажованошћу штите краља, краљевски дом, владу и краљевину. Посебно је скренута пажња на штету коју су финансијама Србије могле нанети злонамерне вести.³⁰

Недостатак поузданих вести о Србији примећен је и у појединим новинским агенцијама у Лондону. Још јануара 1897. године извесни Лудвиг Вандори који је, као новинар, био настањен у Београду, понудио је Симићевом Министарству спољних послова да се претплати на часопис *Foreign Press Exchange* који се, претежно, бавио финансијским и економским питањима. Вандори је био дописник ове публикације за простор Аустро-Угарске и балканских земаља. Оценивши да би добре вести о Србији у овом часопису могле бити корисне у тренутку када је српска влада настојала да котира српске акције на лондонској берзи, Симић је тражио од Мијатовића да прикупи потребне информације о угледу поменуте публикације.³¹ „Указујући на оскудицу тачних вести о Србији, како

²⁸ Ђ. С. Симић – Ч. Мијатовићу, 20. август/1. септембар 1897, Београд, АС, МИД, ПсЛ, ПА, Ф – I, 186/1897.

²⁹ *Записници седница Министарског Савета Србије 1862-1898*, Приредио Никола П. Шкерковић, Београд 1952, 467.

³⁰ В. Ђорђевић – Ч. Мијатовићу, 16/28. децембар 1897, АС, МИД, ПсЛ, Ф – I, 227/1897.

³¹ Ђ. С. Симић – Ч. Мијатовићу, 21. јануар/1. фебруар 1897, АС, МИД, ПсЛ, ПА, Ф – I, Пб. 224. Још у јесен 1896. године Вандори је био посредник између српске владе и извесног Луиса Фелбермана који је био издавач листа *Лајф (Life)*. Министар М. Вујић је покушао да, преко Вандорија, утиче на

финансијских тако и политичких, на растурање тенденциозних гласова о нашим стварима“ агенција *Ројтерс* је, крајем 1897. године, понудила српској влади да у две своје публикације (*Allgemeine Correspondenz* и *Reuter's Finanz Chronik*) објављује политичке и финансијске податке који би били послати из Србије. Председник нове владе др Владан Ђорђевић је сматрао да би тако, подацима које би слао прес-биро Министарства спољних послова Србије, било обавештавано „европско јавно мњење тачно и уредно о току свега што се код нас збива, представљајући те догађаје онако како ми за добро нађемо”. За ту услугу *Ројтерс* је тражио годишњу надокнаду од 300 фунти стерлинга.³² Иако је знао да би чешће објављивање финансијских и политичких вести о Србији у енглеским новинама било од велике користи за српску политику и привреду, Мијатовић није веровао у делотворност ове понуде. Пре свега зато што је Балкан и за британско јавно мњење и за британску владу био у другом плану у односу на британска ангажовања у Судану, Кини, јужној Африци и Индији. „У питањима балканским (у ужем смислу дакле што се тиче Србије, Бугарске, Македоније) лорд Салисберијева је политика да следује Аустро-Угарској и да њену иницијативу потпомаже.“ Грчка је била у повољнијем положају јер је уживала симпатије сваког образованог Енглеза. На основу свога вишегодишњег искуства и низа стечених познанстава, Мијатовић је знао да енглеска јавна гласила нису заинтересована за политичке коментаре. Уредници новина су били склонији да објављују интервјуе са страним посланицима или високим политичарима али је и то имало своје уске границе. Међутим, и политички и финансијски листови су били веома заинтересовани за финансијско стање у Србији и скоро сви су објављивали податке из месечних извештаја Управе Државних Монопола Краљевине Србије које им је прослеђивао Мијатовић. Мијатовић је сумњао у делотворност сарадње са *Ројтерсом* и зато што је већина значајнијих енглеских листова имала своје дописнике у Бечу и Цариграду те је било мало вероватно да ће се ослонити на кратке *Ројтерсове* вести. Поменуто *Ројтерсову* публикацију *Finanz Chronik*

Фелбермана да овај, у свом листу, заступа финансијске интересе Србије. За ту услугу Фелберман је тражио 25.000 динара. Фелберман је објавио нека Вандоријева писма у којима су хваљени Вујић и његова финансијска политика али Вујић није дао тражени новац. (Владан Ђорђевић, *Крај једне династије. Прилози за историју Србије од 11. октобра 1897. до 8. јула 1900*, Свеска 3, Београд 1905, 189-191)

³² В. Ђорђевић – Ч. Мијатовићу, 15/27. децембар 1897, Београд, АС, МИД, ПсЛ, ПА, Ф – I, Пб. 224.

читали су само немачки финансијери, док за *Allgemeine Correspondenz* Мијатовић никада није био чуо. Упркос свему томе, Мијатовић је предложио В. Ђорђевићу да склопи уговор са *Ројтерсом* бар на годину дана. Зато је имао два разлога. Према другим агенцијским и новинским субвенцијама сума од 300 фунти није била велика. Бугарска влада је, наводно, давала једном сараднику *Дејли Телеграфа* годишњу субвенцију у вредности 50.000 динара! Штета од одбијања *Ројтерсове* понуде могла је бити већа од цене која је тражена јер би агенција која је о себи имала веома високо мишљење, могла закључити да је финансијска ситуација у Србији веома лоша или да српска влада није способна да уочи користи које би могла имати од заинтересованости енглеске јавности за Србију.³³

Док су Стојан Новаковић и Ђорђе Симић подржавали у потпуности делатност и пропагандне напоре Ч. Мијатовића у Лондону, почетком јуна 1898. године, дошло је до неслагања између Ч. Мијатовића и В. Ђорђевића. Када је *Дејли Телеграф* објавио чланак „Смутња на Балкану – Страх од кризе“ у коме је речено да опасност лежи у Србији због нестабилности династије, финансијских невоља и болести краља Александра, Мијатовић је одмах реговао. Пре свега, истакао је да су чланком учињене и неправда и штета Србији и да је „заиста жалосно да тако велики органи јавног мњења у Енглеској не виде стратегијску и политичку важност Балканскога Полуострва за енглеске интересе“. Мијатовић је, међутим, сматрао да треба јавно негирати и могућност да се црногорски кнез Никола Петровић „користи ситуацијом па да оствари свој давнашњи план о оснивању Балканске Алијанције, у коју српска династија не би била примљена“. Он би, према *Дејли Телеграфу*, у случају изгнанства Обреновића постао краљ свих Срба на Балкану. Али, српски посланик је, овога пута, отишао даље од негирања новинских тврдњи. Он је свој деманти из новина послао кнезу Николи са намером да га обавести да „он (кнез Никола, Љ.Р) нема аспирација на српско престо“ (!?) и да у Србији нема никога ко би желео да га види на том престолу.³⁴ Владан Ђорђевић је похвалио Мијатовићеве напоре да заштити углед србијанске династије и српских интереса али му је замерио што се, као званични

³³ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 21. децембар 1897/2. јануар 1898, Лондон, АС, МИД, ПО, 1897, Ф – I, А/31, Пб. 3665.

³⁴ Исти – истом, 22. мај/3. јун 1898, Лондон, АС, МИД, ПО, 1898, Ф - IV, И/30, Пов. бр. 1261; *Daily Telegraph*, 3. јуни 1898. Током марта 1898. године краљ Александар је прележао мале богиње са јачим симптомима што је вероватно изазвало приче о његовој тешкој болести. (В. Ђорђевић, *нав. дело*, 397)

дипломатски представник Краљевине Србије, упустио у полемику са новинама и тако „пустоловним гласовима“ дао значај који они нису имали. Ђорђевић је посебно замерио Мијатовићу што се обратио кнезу Николи за шта није имао овлашћења. Мијатовић је упозорен да убудуће прво обавести министра о чему се ради.³⁵

Очигледно увређен због укора који је добио од министра Ђорђевића, Мијатовић је остао при томе да је исправно поступио. Сматрао је да је било неопходно реговати на све неистине које је објавио *Дејли Телеграф* а по правилима енглеске журналистике то се није могло непотписаним текстом. Својим реаговањем штитио је интересе своје државе и династије а за то му – тврдио је – нису била потребна посебна овлашћења. Штавише, Мијатовић је занемарио оцене свог претпостављеног тврдећи да „нико није позванији и надлежнији Судија него сам наш Господар да пресуди“ те Ђорђевић, ако није задовољан, може сменити посланика у Лондону. Ипак, Мијатовић је обећавао да ће, све догле, поштовати наредбе министра и да ће убудуће тражити одобрење за сваки деманти.³⁶

Реално сагледавајући однос В. Британије према Србији и учинак свог посланства, Мијатовић је закључио да „посланство Србије није до сада успело да легитимним аспирацијама Србије задобије практичну потпору Велике Британије“. Али, то га није обесхрабрило и био је уверен да и даље треба стрпљиво радити не би ли се задобила британска подршка. „Баш и у најгорем случају опет има неке политичко-моралне користи за народ српски да се и његова застава у Лондону вије.“³⁷

Упркос ранијем неслагању у питању Мијатовићевих реаговања на новинске чланке и својој скромној процени ситуације, председник владе и министар иностраних дела Владан Ђорђевић је, на крају једног опширног циркулара о српско-бугарским односима, захтевао од свих дипломатских представника у иностранству – па и од Мијатовића – да искористе сваку прилику за пропагирање српских интереса. Посебно је скренута пажња да аргументе српске владе треба доводити у везу са интересима државе у којој су посланици деловали. Било је веома важно стећи заступнике српских интереса међу журналистима.³⁸ Ђорђевић је

³⁵ Министар (Ђорђевић) – Ч. Мијатовићу, 29. мај/10. јун 1898, Београд, АС, МИД, ПО, 1898, Ф - IV, И/30, Пб. 1261.

³⁶ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 3/15. јун 1898, Лондон, АС, МИД, ПО, 1898, Ф - IV, И/30, Пб. 1350.

³⁷ Исти – истом, 28. мај/10. јун 1898, Лондон, АС, МИД, ПО, 1898, Ф - IV, И/30, Пб. 1303.

³⁸ В. Ђорђевић – Ч. Мијатовићу, 31. јули/12. август 1898, Лондон, АС, МИД, ПсЛ, 1898, Ф - I, И/31, Пб. 1261.

саветовао посланике и дипломатске агенте да раде баш оно што је Мијатовић, више година, у оквирима могућности, прилично успешно радио у Лондону.

С јесени 1898. године, када је решавање критског питања било у фази остваривања договореног, *Стандард* је објавио један чланак свог бечког дописника о стању на Криту, именовану принца Ђорђа за критског намесника и последицама овог питања по ситуацију на Балкану. У овом чланку, који је настао на основу разговора са извесним *балканским дипломатом*, изнета је тврдња да је мрачна страна критске аутономије незадовољство народа јужно од Дунава. Они су осуђивали критску аутономију као неправду која им је нанета. Балкански дипломата је приметио да су велике силе које су веома пажљиве када је у питању европска равнотежа, потпуно запоставиле равнотежу снага на Балкану. Због овог чланка Мијатовић је био изложен питањима неверице да ли је „истина да се у Србији тако тесногрудо гледа на ослобођење Крита“? Мијатовић је, наравно, изнео познати став српске владе да Србија није незадовољна аутономијом Крита већ неправедним и неуједначеним односом великих сила према малим државама, а посебно према словенским народима на Балкану. Посланик Краљевине Србије је претпостављао да ће овај његов став др Розендорф, уредник *Ројтерсове* финансијске хронике и Сидни Витмен, дописник *Њу Јорк Хералда* (*New York Herald*) пренети у својим гласилима. Да је тврдња изнета у *Стандарду* могла имати озбиљног одјека показало је и интересовање новог државног подсекретара Сент Џона Бродрика (St. John Brodrick) који се, такође, интересовао код Мијатовића за истинитост *Стандардових* навода. Мијатовић је указао на значај равнотеже снага на Балкану о чему велике силе, приликом решавања критског питања, нису водиле рачуна.³⁹

После неколико дана *Стандард* је објавио један дужи чланак који је био реакција на поменути напис о ситуацији на Балкану. Аутор овог реаговања се потписао са: *Један Балканац*. Захваљујући *Стандардовом* дописнику из Беча што настоји да „одржава живим онај малени и колебајући се пламичак енглеског интересовања у питањима која се Балкана тичу“, аутор овог дописа је веома истицао значај равнотеже. Сваки поремећај равнотеже, тврдио је он, није само доводио у питање мир на Балкану и независност сваке од три мале балканске државе, већ је

³⁹ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 29. октобар/10. новембар 1898, Лондон; Министарство – Посланицима, 2/14. новембар 1898, Београд, АС, МИД, ПО, 1898, Ф – IV, И/30, Пб. 2317 и 2340; *Standard*, 8. новембар 1898.

чинио немогућом сваку идеју о стварању конфедерације. Крвави међусобни ратови би, несумњиво, изазвали мешање Турске или Аустро-Угарске и њихову окупацију полуострва. И овог пута заступана је теза да балкански народи немају ништа против аутономије Крита који је, и онако, ван Балкана, али имају против неправде коју им наносе велике силе не тражећи од Порте заштиту за хришћанско становништво под њеном влашћу.⁴⁰ Врло је вероватно да је ово реаговање било део широке акције коју је предузео Мијатовић. Јер у исто време када се борио за права балканских народа на страницама *Стандарда*, договорио је са Бити-Кингстоном, да овај на основу података добијених од Мијатовића, у *Дејли Телеграфу*, чији је уредник био бугарофил, објави чланак о Македонији. Напредак је већ био учињен тиме што је Кингстон утицао на уређивачку политику те последњих пет месеци *Дејли Телеграф* није објавио ниједан напад на Србију и њену династију.⁴¹

Ангажовање упорног Чедомиља Мијатовића на ширењу истине о Србији у британској јавности и политичким круговима, није се исцрпљивало на реаговањима на новинске чланке. Априла 1898. године Мијатовић је, још једном, у интервјуу листу *Фајненс (Finance)* покушао да представи привреду Србије британској јавности. Убеђујући Енглезе да ангажују свој капитал на Балканском полуострву, Мијатовић је навео четири области у којима се могао инвестирати капитал а за које је српска влада била посебно заинтересована: изградња железничке мреже, отварање значајнијих рудника, подизање неколико фабрика и изградња инфраструктуре у градовима.⁴² Почетком 1899. године Чедомиљ Мијатовић је одржао у Лондону предавање о трговачким односима Србије и Велике Британије што је изазвало веома велику дискусију.⁴³ Он се лично заузео да почасни конзул Краљевине Србије у Шефилду, Арнолд Мјур Вилсон (Arnold Muir Willson) буде најсрданије примљен у Србији. Вилсон је намеравао да са два фотографа пропутује Србију, да сними „интересантније пејзаже и типове нашег народа“ и да на основу прикупљеног материјала организује у Енглеској јавна предавања и изложбе. Зато је Мијатовић молио В. Ђорђевића да Вилсону буду обезбеђени несметан унос фотографских апарата у Србију, аудијенција код екскраља Милана

⁴⁰ *Standard*, 12. новембар 1898.

⁴¹ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 13/25. новембар 1898, Лондон, АС, МИД, ПО, 1899, Ф - IV, И/30, Пб. 2527.

⁴² С. Г. Марковић, *нав. дело*, 213.

⁴³ В. Ђорђевић, *Крај једне династије*, св. 12, 187.

који је Вилсона већ познавао и одређен неки млађи службеник који би Вилсона пратио на путу по Србији. Јер, „Вилсон је врло енергичан човек и уз то и прилично имућан, а одушевљава се Србијом.“⁴⁴

Мијатовић је био веома упоран у сузбијању лоше слике о Србији коју су неки британски листови упорно ширили. Тамо где није било прилике да објављује своје демантије служио се личним утицајем. С обзиром на то да је покушај атентата на екскраља Милана изазвао прилично интересовање за Србију у целој Европи, Вилијем Стед (William Thomas Stead) је поверио Ч. Мијатовићу да има намеру да за следећи, августовски број часописа *Ривју оф Ривјус* (*Review of the Reviews*) напише *карактер-скицу* екскраља Милана. Стед је био велики русофил и његови ставови су у ствари били пропагирање панславистичких идеја. Стога се није могло очекивати да ће у свом напису бити наклоњен екскраљу. Прикупљајући мишљења о екскраљу, Стед је добио два која су краља-оца осликавали најцрњим тоновима а која је дао Мијатовићу на читање. Стед је намеравао да штампа те текстове али и текст Ч. Мијатовића који је екскраља приказивао у сасвим другачијем, позитивном светлу. После разговора са Мијатовићем, пуковником Александром Машином и др Војиславом Вељковићем, Стед је одустао од штампања поменутих текстова и објавио чланак у коме је, уз неке блаже критичке тонове, тако добро приказао екскраља да га је чак и *Дејли Мејл* (*Daily Mail*) оптужио да „пере Краља Милана.“ Заслуга за промену Стедових ставова је, несумњиво, припадала Мијатовићу. Његова заслуга је била велика с обзиром на то да је *Ривју оф Ривјус* била веома читана периодична публикација.⁴⁵ Уочавајући значај информисања европске јавности о догађајима у Србији и, вероватно, верујући да су Ројтерсови извештаји објективнији од других, председник владе Ђорђевић је наредио да се сви телеграми које из Београда буду слали Ројтерсови дописници шаљу о државном трошку.⁴⁶

Међутим, није се мењала енглеска лоша представа о Србији коју су креирале лондонске новине. Скоро сви лондонски листови су објављивали веома неповољне коментаре о суђењу оптуженима за атентат на екскраља Милана. Мијатовић је био толико разочаран бројношћу и

⁴⁴ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 29. април/11. мај 1899, Лондон, АС, МИД, ПО, 1899, Ф - V, И/7, Пб. 1470.

⁴⁵ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 4/16. август 1899, Лондон, АС, МИД, ПО, 1899, Ф - II, А/3, Пб. 2914.

⁴⁶ В. Ђорђевић – начелнику Барјактаровићу, 23. август/4. септембар 1899, АС, МИД, ПО, 1899, Ф-II, А/23, Пб. 2656.

тоном таквих написа да је изгубио сваку наду да се ишта може демантовати. Зато је свој извештај о писању енглеске штампе који је поткрепио опширним преводима новинских чланака закључио речима које одражавају дипломату који више није веровао у делотворност својих вишегодишњих напора да демантује новинске вести о дешавањима у Србији. „Ја мислим да не вреди покушавати да се листови енглески убеди да нам неправду чине. Њих није лако убедити, и само би се отварала контроверза која би давала прилике да непријатељи Србије и њене династије још више жучи и отрова излију. Још дан – два па нико више у Енглеској неће давати ни два минута свога времена, да дискутује да ли је пресуда ванредног суда у Београду праведна или не.“⁴⁷ Свакако нехотице, Мијатовић је показао колико је било пролазно интересовање енглеске публике за догађај у Србији који је накратко привукао пажњу већине дописника са Балкана.

Међу важније Мијатовићеве акције свакако спада уобличавање и прослеђивање текста са подацима о Србији уреднику монументалног издања *Encyclopaedia Britannica*. Мијатовић се обратио министру народне привреде Србије Живану Живановићу тражећи податке о: банкарским и кредитним установама у Србији, о рудама, рудницима и страном капиталу који је у њих уложен, о рудницима угља и количини која се годишње из њих вади и о површинама које су под усевима, пашњацима, шумама, виноградима и воћњацима. Намеравао је да, до краја 1899. године, приреди рад о привреди Србије и преда га у штампу. Министарство народне привреде је схватило значај Мијатовићеве молбе и снабдело га свим потребним подацима.⁴⁸ Мијатовић је касније написао чланке о Србији, српским владарима (Карађорђе, Милош Обреновић, Михаило Обреновић и Александар Обреновић) и о значајним личностима (Илија Гарашанин, Вук Караџић и Иван Гундулић) за десето и једанаесто издање *Енциклопедије Британике* (1902, 1910-1911). Овим одредницама у *Британици* које су прештамповане и у каснијим издањима, Мијатовић је, ипак, оставио најдубљег трага у британској свести о Србији.⁴⁹

⁴⁷ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 14/26. септембар 1899, Лондон, АС, МИД, ПО, 1899, Ф-II, А/23, Пб. 2926.

⁴⁸ Ч. Мијатовић – Ж. Живановићу, 22. август/3. септембар и 20. новембар/2. децембар 1899, Лондон, АС, Министарство народне привреде – Трговачко одељење, 1899, XIV – 16.

⁴⁹ С. Г. Марковић, *нав. дело*, 71, 349-353.

Посланик Краљевине Србије у Великој Британији Чедомиљ Мијатовић је веома добро познавао енглеску политичку сцену и интересовања тамошње јавности. Несумњиво тачно проценивши да су знања у Енглеској о Србији, њеној географији, историји, природним богатствима, држави и политичком животу више него скромна настојао је, на све могуће начине, да где год је могао пише или говори о Србији. Циљ његових настојања није било пуко упознавање британске јавности са једном далеком, малом и младом државом већ формирање слике о држави и народу који су заслуживали интересовање британских политичара и британског капитала. Резултати његових напора нису били велики али је несумњиво да је успевао да привуче пажњу енглеске јавности и да, колико-толико, исправља погрешну представу о Србији која је постојала чак и у образованим круговима Енглеске.

Фебруара 1900. године Чедомиљ Мијатовић је добио указ о постављењу на место посланика Краљевине Србије у Цариграду. Он није желео да напушта Лондон али када је схватио да његово одупирање новом наименовању нема резултата, саркастично је приметио да је схватио да му тиме краљ чини милост а влада част и да се његово *dolce far niente* у Лондону мора окончати. За новог посланика Краљевине Србије у Лондону именован је др Сима Лозанић, професор хемије на Великој школи у Београду.⁵⁰ Априла 1900. С. Лозанић је био у Лондону али му Ч. Мијатовић, који је био у Хагу, још није био предао дужност. Лозанић није био у прилици ни да га прими Солзбери који је стално био ван Лондона.⁵¹

⁵⁰ Ч. Мијатовић – В. Ђорђевићу, 19. фебруар/2. март 1900, Лондон, АС, Фонд Владана Ђорђевића (даље: ВЂ) 203; В. Ђорђевић – Ч. Мијатовићу, 12/24. фебруар 1900, Београд; Ч. Мијатовић – Солзберију, 12/24. фебруар и 29. фебруар/12. март 1900, Лондон, АС, МИД, ПСЛ, Ф – I, 31/1900; М. Војводић, *нав. дело*, 268; С. Г. Марковић, *нав. дело*, 222-224.

⁵¹ С. Лозанић – В. Ђорђевићу, 6/19. април 1900, Лондон АС, ВЂ, 188.

Ljubodrag P. Ristić

**ČEDOMILJ MIJATOVIĆ AND PUBLIC OPINION OF ENGLAND
(1895-1900)**

Summary

One of the most outstanding Serbian diplomats, politicians and economists of the second half of XIX through the early XX centuries, Čedomilj Mijatović, a well known Anglophile, was the Kingdom of Serbia envoy to the Great Britain for three times: 1884-1886, 1895-1900 and 1902-1903. In the course of his terms in Britain, Mijatović persisted, both through public representation and by publishing his essays in newspapers, to depict Serbia and Serbian people in as favorable way as possible. His engagement in the 1895-1900 period was of the special importance. Activities of this kind were exceptionally important, not only because British public was so scarcely familiar with developments on the Balkans and with geography and history of the Balkans as well, but because both Turcophilia and Bulgarophilia were prevalent in England of the time. The purpose of essays Mijatović wrote and published in English newspapers was twofold, that is - political and economic: to advocate Serbian interests and pretensions and to bring British capital to Serbia. He endeavored to engage some eminent Englishmen to make their attitudes on the Balkan developments public, and to do that in favor of the Kingdom of Serbia interests. He appealed the Great Powers, to Britain at the first place, to refrain from considering the Eastern Question as the question of how to apportion its territories among themselves, but to apply the „Balkans Peninsula to the Balkans people“ principle instead.

However, a dedication uncompromising Čedomilj Mijatović pursued, as aimed at propagation of the truth about Serbia within both British public and British political environment, was not limited to his reactions made through his newspaper articles. He engaged his friends, the English having friendly attitudes to Serbia, to stand up for Serbian interests. Among more important Mijatović's actions is formation of the text comprising the data on Serbia and forwarding it to the editor of the *Encyclopaedia Britannica* monumental issue.

The purpose of his endeavor was not only to familiarize British public with a faraway, small and young state, but to form a notion on the state and its people as being worth interests of both British politicians and British capital. Nevertheless, by reconsidering the attitude of the Great Britain to Serbia

effectively, together with the performance his legation achieved, Mijatović came to a conclusion that he had failed to gain the support of the Great Britain. But, he was not discouraged, because he believed a patient endeavor was still necessary. Results of his efforts were not the great ones, but what he achieved was to attract the attention of English public and, as much as he was able to, to put the wrong notion about Serbia, immanent even to the educated social environment of the Great Britain, right.

Key words: Chedomille Mijatovich, Serbia, Great Britain, Balkans, Eastern Question, international relations, economy, propaganda, newspapers, public opinion.

Чланак примљен: 29. 04. 2011.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 27. 06. 2011.